

بررسی تطبیقی مقاصد گردشگری استان های اردبیل و آذربایجان شرقی بر اساس

شاخص های چرخه حیات گردشگری

برزین ضرغامی^۱ ارسطویاری حصار^{۲*}، خدیجه ابراهیمی^۳

۱- استادیار گروه گردشگری-دانشگاه علم و فرهنگ جهاد دانشگاهی ایران

۲- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری و روستایی-دانشگاه محقق اردبیلی

A-yari@uma.ac.ir

۳- دانشجوی دکتری، رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری- دانشگاه محقق اردبیلی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۰۸

چکیده

بسیاری از برنامه ریزان و سیاستگذاران توسعه از فعالیت های گردشگری به عنوان رکن اصلی توسعه پایدار یاد می کنند. این در حالیست که رویکرد چرخه تکامل حیات مقاصد گردشگری می تواند چارچوب مناسبی را به منظور درک مناسبات حاکم بر فعالیت های مقاصد گردشگری و برنامه ریزی تحول آنها به منظور نیل به گردشگری پایدار فراهم نماید. این پژوهش می کوشد ضمن معرفی مدل تلفیقی آلن-باتلر (چرخه حیات گردشگری پایدار)، روستاهای هدف گردشگری استان آذربایجان شرقی و اردبیل را از منظر تکامل چرخه حیات گردشگری پایدار مورد ارزیابی قرار دهد. این بررسی از نوع مطالعات کاربردی بوده و تجزیه و تحلیل اطلاعات به روش تحلیلی-توصیفی انجام گرفته است. و برای تجزیه و تحلیل آنها از مدل چرخه حیات گردشگری آلن باتلر استفاده شده است. حجم جامعه نمونه در این تحقیق تعداد ۱۷۶ خانوار برآورد شده است و گزینش جامعه میزبان برای پرسشگری با روش تصادفی سیستماتیک و گزینش جامعه گردشگر و بازدیدکننده به روش تصادفی ساده می باشد. نتایج این بررسی نشان می دهد که مقاصد هدف گردشگری غالباً در مراحل اولیه سیکل گردشگری قرار گرفته اند و هنوز با ویژگی های مقاصد دارای ثبات و پایدار فاصله قابل توجهی دارند. اگرچه دو روستای مقصد اونا و کندوان با روندی بهتر در مرحله توسعه قرار گرفته اند. پیشنهاد اصلی برای روستاهای واقع در مرحله مداخله و درگیری بر مشارکت جامعه محلی و گسترش زیرساختهای گردشگری معطوف شده و برای روستاهای واقع در مرحله توسعه نیز تنوع و ارتقا کیفی خدمات از جمله راهکارهای پیشنهادی است.

واژگان کلیدی: چرخه حیات توریسم، مقاصد گردشگری، سنجش پایداری، اردبیل، آش

۱- مقدمه

امروزه صنعت گردشگری به پدیده‌ای تأثیرگذار در اقتصاد جهانی تبدیل شده است که بطوری که بسیاری از کشورها از این صنعت به عنوان منبع اصلی درآمد، اشتغال، رشد بخش خصوصی و توسعه ساختار زیر ساختی باید دانست (کاظمی، ۱۳۹۱). به طور کلی گردشگری جایگاه ویژه‌ای در توسعه مناطق جغرافیایی دارد و به عنوان آلترناتیو اصلی در حوزه اقتصاد مورد توجه کشورهای رو به رشد می باشد. هنگامی که ابعاد و زمینه‌ها در ارتباط با گردشگری به خوبی شناخته گردد، به طور یقین در جهت توسعه واقعی مناطق جغرافیایی گام‌های علمی و اجرایی مطلوبی برداشته خواهد شد (انوری و همکاران، ۱۳۹۱). از اینرو امروزه اهمیت گردشگری و لزوم بررسی و تحقیق در مورد آن با توجه به نقش‌های مهم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بر هیچ کسی پوشیده نخواهد بود. این فعالیت در دنیای کنونی به صورت یکی از مهم‌ترین عوامل تولید ثروت، کار، ایجاد پویایی، جابجایی انسان‌ها و ثروت ملت‌ها درآمده است (افتخاری و مهدوی، ۱۳۹۴). توسعه پایدار گردشگری که به کیفیت زندگی میزبان، تامین تقاضای بازدیدکنندگان و به همان نسبت حافظ منابع طبیعی و انسانی در ارتباط است (مومنی، ۱۳۹۰). یکی از منابع مهم طبیعی کشور کمک زیادی به توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی در سطح جامعه محلی و ملی و حتی جهانی بکنند. چرا که منابع و پتانسیل‌های موجود گردشگری در نواحی روستایی در ایران به نحو مطلوبی بهره‌برداری نشده است. و وابستگی شدید درآمد ارزی به صادرات فرآورده‌های نفتی، موجب کم توجهی به این فعالیت شده است (میر توکلی، ۱۳۸۹). سکونتگاه‌های روستایی بویژه در کشورهای عقب مانده که جمعیت روستایی نزدیک به نیمی از جمعیت اینگونه کشورها را در خود جای داده است با مسائل و مشکلات حادثی از قبیل مهاجرت‌های روستایی، پایین بودن سطح اشتغال، سطح پایین آگاهی، کمبود زیربنای خدماتی و رفاهی و... روبه رواند. این در حالی است که تعداد قابل توجهی از این سکونتگاه‌ها به لحاظ جایگاه و داشتن عناصر مهم جذب گردشگری زمینه مناسبی برای فعالیت‌های گردشگری دارند (یاری حصار، ۱۳۹۰). گردشگری روستایی می تواند جزئی از صنعت بزرگ گردشگری باشد که می تواند نقش عمده ای را در توانمندسازی مردم محلی داشته باشد (شکور، ۱۳۹۰). و این صنعت یکی از زمینه‌های نسبتاً تازه در توسعه روستایی است که می‌تواند فرصت‌ها و امکانات را در جهت اشتغال و درآمد روستایی فراهم آورد و نقش موثرتری در احیا و نوسازی روستاهای کشور ایفا کند نقش و اهمیت گردشگری در فرآیند توسعه روستایی در بسیاری از کشورها به اثبات رسیده است هم اکنون گردشگری روستایی به عنوان صنعت بالقوه پایدار قلمداد می‌شود توجه به این امر مهم در برنامه‌ریزی‌ها و طرح‌های توسعه روستایی نیز بویژه طرح‌های محلی اهمیت زیادی دارد (پاپلی یزدی، ۱۳۸۵).

استان اردبیل و آذربایجان شرقی در زمره استان‌هایی قرار دارند که شاکله اصلی و زیربنای توسعه آنها بر اساس اقتصاد بخش نخست قرار گرفته است و لذا اقتصاد روستایی از نقش قابل توجهی در فرایندهای اقتصادی برخوردار است. ویژگی‌های اصلی فضاهای روستایی در این مناطق به رغم ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های بالا، محرومیت و فقر فراگیر، روندبالای تخلیه فضاهای سکونتگاهی کوچک و متوسط، سیمای ناپایدار و سطح پایین زیست‌پذیری بویژه از منظر شاخص‌های اقتصادی می باشد. این در حالیست که بخش گردشگری که بعد از کشاورزی دومین محور توسعه استان شناخته شده است (پاشازاده، ۱۳۹۰) ظرفیت‌های لازم را برای تجدید حیات روستایی در اختیار دارد. نکته قابل تأمل آنکه نظام برنامه‌ریزی حاکم بر فعالیت‌های گردشگری در این استان‌ها فاقد رویکرد معین و برنامه‌های مشخصی است. چشم‌اندازهای آتی برای حوزه گردشگری مبهم بوده و پیش‌ران‌های اصلی اقتصاد مورد شناسایی قرار نگرفته است. لذا با توجه به نقش بی‌چون و چرای اقتصاد گردشگری در فرایندها و روندهای توسعه، شناسایی جایگاه مقاصد گردشگری این استانها در چرخه تکامل گردشگری و تدوین روش‌شناسی مناسب به منظور برنامه‌ریزی توسعه آنها از جمله اهداف اصلی این تحقیق خواهد بود و از این رو می‌کوشد ضمن پاسخ به پرسش‌های

اصلی تحقیق، سطوح گردشگری پایدار در روستاهای مورد مطالعه را سنجیده، جایگاه آنها را در چرخه حیات گردشگری پایدار شناسایی و سپس راهبردهای لازم را ارائه نماید.

سوال نخست: روستاهای هدف گردشگری مورد مطالعه در استان‌های آذربایجان شرقی و اردبیل در چه سطحی از پایداری (گردشگری) قرار گرفته‌اند؟

سوال دوم: مقاصد گردشگری مورد مطالعه در کدام مرحله از چرخه حیات گردشگری قرار داشته و شاخص نقطه تکاملی آنها چه وضعیتی را نشان می‌دهد؟

سوال سوم: راهبردهای تکامل چرخه حیات گردشگری مقاصد گردشگری مورد مطالعه بر اساس مدل تلفیقی آلن-باتلر کدامند؟ برای پاسخ گویی به سوالات تحقیق اطلاعات گردآوری شده از طریق روش‌های پیمایشی و اسنادی مرتبط با هر کدام از نماگرها، معیارها و مولفه‌ها در ابعاد مختلف زیست محیطی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی پس از طبقه بندی با استفاده از مدل‌های سنجش پایداری (مدل پرسکات و آلن و مدل بارومتر پایداری) در چند مرحله مورد پردازش قرار می‌گیرند.

۳- مروری بر ادبیات موضوع

در عصر حاضر، گردشگری و اقتصاد گردشگری در حال تبدیل شدن به یکی از سریع‌ترین صنایع رو به رشد جهان می‌باشد، ابزاری برای ایجاد درآمد ملی و ارکان توسعه پایدار قلمداد می‌شود (Rattanasuwongchai, 1998). و با توجه به اینکه گردشگری پایدار از دهه ۱۹۶۰ با شناسایی اثرات فعالیت‌های گردشگری بر اقتصاد، محیط زیست و فرهنگ نقاط توریستی، و هم چنین رشد غیر قابل کنترل گردشگری انبوه که باعث تهی‌سازی و تخریب منابع طبیعی، اجتماعی و فرهنگی شد و اثرات مخربی همانند فروکاست میراث و فرهنگ محلی، از بین رفتن مسائل زیست محیطی را در مناطق میزبان برجای نهاده است (choi.H.S; 2003). وجود این کاستی‌ها در گردشگری پایدار سبب شد تا در ادبیات گردشگری، از سال ۱۹۹۲ و در طی موج سوم توسعه، پارادایم جدیدی در جهت پوشش دادن همه ابعاد و زمینه‌های توسعه پایدار به نام توسعه پایدار گردشگری STD مطرح گردد که پارادایم جدیدی نسبت به رهیافت نخستین گردشگری پایدار محسوب می‌شود. در این پارادایم جدید تلاش شده تا اصول اساسی توسعه و توسعه پایدار بیش‌تر مدنظر قرار گیرد، تا خود گردشگری و اجزاء و عناصر. چرا که در پارادایم توسعه پایدار گردشگری، گردشگری را به مانند یک چرخه برای توسعه پایدار تلقی می‌کنند و اصول اساسی توسعه پایدار همانند کاهش فقر، و بهبود اقتصاد و به لحاظ فرهنگی و به لحاظ فرهنگی... مورد نظر می‌باشد (مهدوی، ۱۳۹۰). اگر چه گردشگری در مجموع موضوع جدیدی نیست، اما اهمیت آن و نقشی که در توسعه پایدار جوامع محلی ایفا می‌کند، به تازگی مورد تأیید گردشگری از لحاظ اجتماع و فرهنگ قرار گرفته است (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹). با توجه به اینکه سرزمین ما با داشتن مشخصات جغرافیایی ویژه در خاورمیانه و نیز برخورداری از ویژگی‌های طبیعی و آثار تاریخی، فرهنگی و هنری از زمینه مناسبی در فعالیت‌های گردشگری برخوردار است به این منظور راهکار توسعه گردشگری به عنوان گزینه‌ای در جایگزینی سایر درآمدهای اقتصادی در راه دست‌یابی به "توسعه پایدار" به شیوه‌ای که وهاب و پیگرام (۱۹۹۷) آنرا تایید کردند، شایسته مورد پذیرش می‌باشد زیرا ساماندهی فضایی توسعه به عنوان یکی از گام‌های اساسی در پایداری توسعه کشورها و مناطق، شناخته شده است (ایران غازی، ۱۳۷۹). در پیرامون گردشگری و برنامه ریزی در راستای توسعه آن از گذشته تا امروز مطالعات بسیاری توسط محققان صورت گرفته است. به صورتی که از دهه ۱۹۳۰ به بعد گردشگری و تفریح سوژه تحقیقات جغرافیایی انگلو ساکسون و آمریکا بوده است. طی دهه ۱۹۶۰ میلادی بازبینی‌ها تأثیرگذاری در مورد جغرافیای گردشگری و تفریح انجام گرفته است و جغرافیای گردشگری در کمک‌های اساسی به توسعه محیطی در علوم فضایی مطرح شد (Schmoll, 1997) گردشگری فعالیت ترکیبی و مستلزم مشارکت بخش‌های مختلف و متعدد جامعه است. از

طرفی نیز عوامل و فرآیندهای تأثیر گذار بر توسعه مقصدهای گردشگری، بویژه مقصدهای تفرجگاهی به عنوان یکی از مباحث دیر پای گردشگری همواره به عنوان یکی از محبوب‌ترین و بحث‌انگیزترین موضوعات پژوهشی مدنظر صاحب نظران و عالمان صنعت گردشگری مطرح بوده است (دلشاد، ۱۳۹۰). از این رو یکی از مباحث مهم و کلیدی در برنامه‌ریزی گردشگری، تعیین جایگاه و وضعیت موجود این صنعت در مراحل تحول و تکامل خویش چرخه حیات می‌باشد. در طی سالهای اخیر گردشگری شاهد تکامل توسعه گردشگاه‌ها بوده است (لومسدن، ۱۳۸۰). اولین مطالعات صورت گرفته برای تشریح فرآیند توسعه مقصدهای گردشگری را می‌توان به تلاش‌های گیلبرت در زمینه تعیین سیر تکاملی مقصدهای تفرجگاهی در سال ۱۹۳۹ میلادی نسبت داد. بارت (۱۹۵۸) نیز مطالعاتی در زمینه مورفولوژی مقصدهای گردشگری انجام داد. که منجر به ارائه الگوی توسعه خاصی نگردید (ریدوکس، ۲۰۰۴). در دهه ۱۹۸۰ باتلر بر مبنای پژوهش‌ها و مطالعات صورت گرفته در زمینه الگوهای توسعه مقصد تفرجگاهی، الگوی چرخه حیات گردشگری (TALC) را ارائه نمود (آلوارز و لورنکو، ۲۰۰۵). با این حال، باتلر در سال ۱۹۸۰ چرخه حیات مقصدهای گردشگری خود را با مراحل گسترده‌تره ارائه کرد (Butler, 1980) باتلر در مدل توسعه تفرجگاه‌ها و مکان‌های گردشگری از مفهوم چرخه حیات تولید فعالیت‌های گردشگری در مکان و زمان معینی استفاده کرده است که مراحل آن به شرح زیر مشخص است:

- مرحله (اول) که همان مرحله مقدماتی در چرخه حیات گردشگری است. در این مرحله دسترسی به مکان‌های توریستی مشکل است و امکاناتی وجود ندارد و مقصدهای گردشگری محدود و ثابت‌اند.
- مرحله (دوم) که این مرحله هم تقریباً شبیه مرحله اول است و در آن امکانات را مردم محلی فراهم می‌کنند و تعداد بازدیدکنندگان به تدریج افزایش خواهد یافت.
- مرحله (سوم) که همان مرحله رشد در چرخه حیات گردشگری است و در آن امکانات به سرعت افزایش می‌یابد.
- مرحله (چهارم) که برابر با مرحله تکامل در چرخه حیات تولید است. در این مرحله، سرعت رشد تعداد بازدیدکنندگان به مرور کند می‌شود.
- مرحله (پنجم) که همان مرحله افول در چرخه حیات گردشگری است. در این مرحله مقصدهای توریستی پیشین را برای گردشگران روندکندی می‌یابند و بازاریابی مداوم ضرورت می‌یابد. کتشافات افزایش یافته و گرفتاری‌های محلی شروع می‌شود.

آنچه در مدل باتلر برای آینده پیش‌بینی شده یک گزینه از میان چند گزینه است که عبارت‌اند از: تجدید حیات مکان توریستی، ادامه رشد با آهنگی آهسته یا ادامه وضع موجود تا زمانی مشخص و یا طی مسیر به سمت افول گردشگری (یاری، ۱۳۷۹)

پیشینه تحقیق

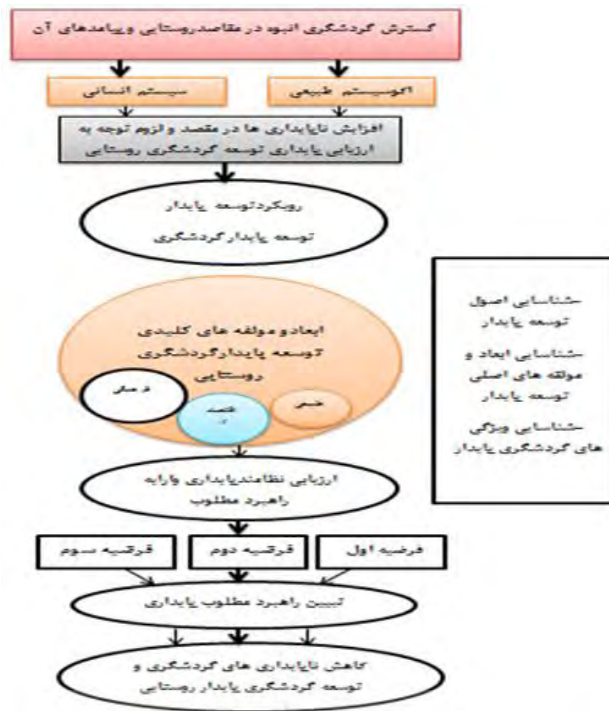
تاکنون در زمینه گردشگری روستایی منابع مختلفی تألیف شده است. بنابراین پیشینه تحقیق مورد نظر در زمینه مبانی نظری از وضعیت مناسبی برخوردار است که می‌تواند بر غنای کار بیافزاید؛ در ادامه برخی از سوابق پژوهشی مرتبط با موضوع تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد. (جدول ۱)

جدول ۱. برخی از پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه مورد مطالعه

نام محقق	عنوان	روشهای سنجش و ارزیابی	نتایج و یافته‌ها
داوود مهدوی (۱۳۹۰)	ارزیابی پایداری توسعه گردشگری روستایی در ایران	مدل بارومتر و چرخه حیات گردشگری	در مجموع روستاهای مورد مطالعه از سطح پایداری بالنسبه متوسطی برخوردارند.
علی دلشاد (۱۳۹۱)	مدل سازی توسعه مقصد تفرجگاهی کلاردشت	الگوی طیف توسعه تفرجگاه	شواهد نشان می دهد که مقصد تفرجگاهی کلاردشت هم اکنون در فاز سوم توسعه یا فاز گردشگری ملی واقع است ولی نشانه‌هایی از ورود به فاز چهارم یا گردشگری بین‌المللی به چشم می خورد. همچنین با توجه به وضعیت موجود، تعداد نهایی بازدیدکنندگان از مقصد تفرجگاهی کلاردشت به افزایش خود ادامه خواهد داد و مقصد به صورت بالقوه از این توان برخوردار است.
Donald getz (1992)	برنامه ریزی توریسم و چرخه حیات مقصد	مدل مراحل چرخه زندگی	یافته‌ها نشان می دهد که رفت و آمد مکرر به یک مکان تکامل یافته که در آن جنبه‌های تثبیت، رکود، کاهش و دوباره جوان‌سازی در هم آمیخته، ثابت می باشد.
Anthony di Benedetto David C.Bojanic (1993)	مراحل چرخه حیات مناطق گردشگری	با استفاده از دو عامل استراتژیک و زیست محیطی	هر دو عامل در تجدید حیات از مراحل چرخه حیات منطقه توریستی اثر دارد.
Luis Garay Gemma Canoves (2010)	مراحل چرخه حیات و تاریخ کاتالونیا	تجزیه و تحلیل مراحل چرخه حیات گردشگری تاریخ کاتالونیا	این مقاله نشان می دهد که چگونه ترکیبی از تئوری‌ها می تواند بطور ویژه برای ساختن یک مدل گسترده که گروه‌های پیشرفته گردشگری بوسیله فازهایی با تغییرات نمونه ای آن عملی شود.

بررسی پیشینه تحقیق‌های انجام شده نشان می دهد که اولاً روستاهای هدف گردشگری به عنوان یکی از ظرفیت‌های اصلی سرزمین در حوزه روستایی در چارچوب مدل باتلر مورد ارزیابی قرار نگرفته است. در ثانی تحقیقات پیشین غالباً به شناسایی وضعیت موجود اکتفا کرده اند، اما در این تحقیق کوشیده شده تا ضمن تحلیل روستاهای هدف گردشگری بر اساس مدل چرخه حیات گردشگری باتلر، چارچوب پیشنهادت نهایی نیز بر اساس اصول و الزامات همین روش و بر اساس مراحل باتلر باشد. در زیر مدل مفهومی تحقیق ارائه می شود. (شکل ۱)

پژوهش‌های انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق

۴- روش شناسی تحقیق

پژوهش پیش‌رو از نوع مطالعات قیاسی و به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. در این مقاله، به منظور گردآوری داده‌ها از روش‌های اسنادی و میدانی استفاده شده است برای درک درست مناسبات حاکم بر گردشگری روستاهای مورد مطالعه، جامعه آماری به دو گروه متفاوت ساکنان محلی و گردشگران تقسیم شده است. محدوده مورد مطالعه در این پژوهش مشتمل بر روستاهای زنوزق، کندوان و اشتبیین در استان آذربایجان شرقی و روستاهای گرج، آلوارس و اونار در استان اردبیل می‌باشد. (شکل ۱) برای تعیین حجم نمونه نیز ابتدا از کوکران استفاده شد و حجم جامعه نمونه برابر ۱۷۵ خانوار برآورد شده است. روش انتخاب آماراز جامعه محلی به صورت تصادفی سیستماتیک و از گردشگران به صورت تصادفی ساده می‌باشد.

جدول ۲. ویژگی‌های عمومی مقاصد گردشگری مورد مطالعه (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰)

نام روستا	استان	شهرستان	موقعیت نسبی	خانوار	جمعیت
کندوان	آذربایجان شرقی	اسکو	در ۲۲ کیلومتری جنوب اسکو در دامنه‌ی سرسبز کوه سلطان داغی و ۶۲ کیلومتری جنوب غربی تبریز	۲۰۸	۶۹۱
زنوزق	آذربایجان شرقی	مرند	در کنار شهر زنوز در ۳۰ کیلومتری شمال غربی شهرستان مرند واقع است.	۵۶۰	۲۱۸۰
اشتبیین	آذربایجان شرقی	جلفا	در طول ۴۶ درجه و ۲۹ دقیقه شرقی و عرض ۳۸ درجه و ۵۱ دقیقه شمالی قرار دارد و از توابع بخش سیه‌رود و دهستان نوجه مهر شهرستان جلفا	۱۵۰	۷۷۰
آلوارس	اردبیل	سرعین	این منطقه در دامنه جنوبی کوه ۴۸۱۱ متری سبلان با طول ۲۴ کیلومتری متری قرار دارد.	۵۸۶	۲۹۰۷
گرج	اردبیل	خلخال	۱۷ کیلومتری از مرکز دهستان خورش رسنو خلخال	۲۷۷	۴۳۵
اونار	اردبیل	مشکین شهر	این روستا در ۲۴ کیلومتری مشکین شهر واقع شده است	۴۶۵	۱۷۸۶

در این پژوهش به منظور ارزیابی موقعیت روستاهای مورد مطالعه در چرخه حیات گردشگری و شناخت چرخه تحول آنها از "مدل تلفیقی آلن-باتلر" استفاده شده است. مطابق روش شناسی مدل تلفیقی فوق ابتدا جهت معلوم کردن جایگاه و

وضعیت هریک از روستا های هدف گردشگری در چرخه حیات، شاخص های مربوط به هریک از مراحل شش گانه بر اساس اصول توسعه پایدار و مدل سنجش پایداری پرسکات آلن مشخص گردید و سپس سطوح پایداری فعالیت های گردشگری در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مورد سنجش قرار گرفته است. در گام بعدی با استفاده از نتایج حاصل از سنجش سطح پایداری جایگاه هر کدام از روستاها در چرخه حیات گردشگری باتلر تبیین و "شاخص نقطه تکاملی" محاسبه شده است و پس از ترکیب و تلفیق اطلاعات جمع آوری شده، با استفاده از روش های آماری و ابزارهای ارزیابی پایداری چون "رادار پایداری" راهبردهای پیشنهادی نیز بر اساس جایگاه هر کدام از روستاها در مدل تلفیقی سنجش گردشگری پایدار روستایی آلن-باتلر تدوین شده است. چارچوب نهایی شاخص های تحقیق، بر اساس پیشنهاد مهدوی (۱۳۹۰) تنظیم شده است. (جدول ۳)

جدول ۳. چارچوب سازماندهی شاخص ها در مدل تلفیقی آلن-باتلر (مهدوی، ۱۳۹۰)

میزان منافع اقتصادی محلی	مرحله سوم	مرحله سوم	دسترسی یکسان به اطلاعات	مرحله اکتشاف	مرحله اول
میزان درامد ارائه خدمات			گسترش گردشگری		
ترجیح فعالیت های گردشگری			علاقه به عضویت تشکل های غیر دولتی		
بالارفتن درآمد			فعالیت نهادهای غیر دولتی		
مقدار درآمد بدست آمده از گردشگری			میزان آموزش برای فعالیت		
تصاحب مشاغل توسط غیر بومی			جذب سرمایه گذاری توسط گردشگری		
مقدار پس انداز از فعالیت های گردشگری			شاغل بودن در فعالیتهای کشاورزی و گردشگری		
گسترش فرصت های شغلی			میزان اعتقاد به حفاظت از جاذبه ها		
فرصت شغلی برای زنان			کیفیت آب روستا		
میزان مهارت شاغلین			حفاظت از آثار باستانی روستا		
کالاهای ساخته شده از منابع محلی			میزان طرح مناسب گسترش گردشگری		
فعال بودن مکانهای گردشگری در طول سال			امکانات به ازای گردشگران		
برنامه های آموزشی برای حفاظت از محیط زیست			فعالیتها مناسب با گردشگری		
درآمد گردشگری برای زندگی شرافتمندانه	میزان دفع زباله با برنامه	مرحله چهارم	روشهای بهداشتی بازیافت زباله ها		
افزایش احترام به سالمندان	برخورداری از سیستم دفع زباله		نسبت بازدیدکنندگان به پرسنل		
افزایش حریم خصوصی مردم	خدمات حمل و نقل		خدمات آموزشی		
افزایش احترام به میهمان	خدمات بهداشتی		خدمات ارتباطی خدمات مراکز فرهنگی		
نگهداشت فرهنگ محلی					
نگهداری از آثار تاریخی					
میزان اقدامات حمایتی از ارزشها					

رونق فعالیتهای اقتصادی در آینده			خدمات فرهنگی		
استمرار در درآمد			خدمات تجاری خدمات گردشگری		
حمایت از سرمایه گذاران روستایی			خدمات گردشگری		
میزان ایجاد شغل‌های دائمی			خدمات مالی		
کاهش بیکاری فصلی			خدمات انتظامی خدمات ترویجی		
اقدامات پیشگیرانه برای الودگی هوا			خدمات ترویجی		
عذاب آور بودن زندگی در روستا			اب اشامیدنی سالم		
افزایش جرم در روستا			برق روستا		
افزایش بی بند و باری			گاز		
عدم کنترل کافی			لذت بردن از زندگی در روستا		
ترجیح مشاغل دربخشی غیراز گردشگری			تاثیر گردشگری در بهبود جاده		
افزایش هزینه کالاها			رضایت از گسترش گردشگری		
ازبین رفتن فعالیتهای گردشگری			افزایش فضاهای تفریحی		
افزایش هزینه‌های زندگی			تامین خدمات روستاییان		
مهاجرت بخاطر شغل			همکاری زنان با مردان		
تغییر کاربری اراضی			میزان دسترسی یکسان برای شغل مرتبط با گردشگری		
کاهش زیبایی‌های طبیعی			افزایش رعایت حقوق متقابل		
کاهش منابع روستا			میزان رضایت از فعالیت گردشگری		
افزایش الودگی صوتی			میزان گسترش صمیمیت	مرحله	
افزایش الودگی هوا			بهبود سنت‌های روستا	درگیر	
نابودی گونه‌های گیاهی	رکود گردشگری	مرحله پنجم	ایجاد ارتباط گردشگران با سنت	شدن و	
نابودی گونه‌های جانوری			شرکت در برنامه‌های مشارکتی	مداخله	
افزایش فشار بر منابع طبیعی			آگاهی از فواید گردشگری برای جامعه و ساکنان	جامعه	
افزایش زباله در طبیعت			میزان دخالت دولت	محلی در	
واقع شدن در مناطق خطرناک حفاظتی			در اختیار گذاشتن نیروی کار مردم	گردشگری	
کاهش چشم‌اندازهای حیات وحش			تعداد گردشگران بیش از ظرفیت محیط		
کاهش وسعت مزارع اطراف			حفاظت از مناطق		
تعداد جاذبه‌های جدید گردشگری			موافقت جهت استفاده بیشتر از جاذبه‌ها		
تعداد پروژه‌های احیای جاذبه‌ها			نرخ خدمات اقامتی		
میزان بهره برداری از منابع بکر محیطی			شاخص درآمد بخش گردشگری		
		مرحله ششم			

کاهش تعداد بازدیدکنندگان	تجدید حیات/ افول		نرخ فعالیت های فرهنگی		
کاهش میزان سود واحدهای تجاری و توریستی			نرخ مشارکت نهادی		
ضریب اشباع مقاصد گردشگری			مدیریت مردمی فعالیت ها		
نرخ تبلیغات تجاری مقاصد و جاذبه های گردشگری			نرخ مشارکت مدنی در حوزه گردشگری		
			کمک های مالی مردم		
			میزان اطلاع رسانی نهادها برای گسترش گردشگری		
			میزان هم فکری زنان مانند مردان		

(منبع: مهدوی، ۱۳۹۰)

۱) اطلاعات گردآوری شده از طریق روش های پیمایشی و اسنادی مرتبط با هر کدام از نماگرها، معیارها و مولفه ها در ابعاد مختلف زیست محیطی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی پس از طبقه بندی جهت آماده سازی برای وارد کردن به مدل های سنجش پایداری (مدل پرسکات آلن و بارومتر پایداری) در چند مرحله به شرح زیر مورد پردازش قرار گرفته است:

۲) تهیه ماتریس داده های اولیه

۳) ماتریس داده های اولیه همسو

۴) ماتریس داده های بی وزن و هم مقیاس

۴- در این بررسی از طریق روش بی مقیاسی فازی نماگرهای موجود بی مقیاس شده اند.

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}}$$

۵) در این فرمول که برای بی مقیاس کردن نماگرهای با جنبه مثبت به کار می رود x_{ij} برابر ارزش نماگر \bar{A}_m ، x_j^{\min}

برابر کمینه نماگر \bar{A}_m و x_j^{\max} برابر بیشینه نماگر \bar{A}_m می باشد.

۶) در این فرمول نیز که برای بی مقیاس کردن نماگرهای با جنبه منفی به کار می رود x_{ij} برابر ارزش نماگر \bar{A}_m ،

برابر کمینه نماگر \bar{A}_m و x_j^{\max} برابر بیشینه نماگر \bar{A}_m می باشد.

۷) تهیه ماتریس شاخص های نهایی: تهیه این ماتریس از طریق اعمال میزان ارزش هر کدام از شاخص ها که در

مرحله استخراج نماگرها بدست آمده اند، می باشد. بدین منظور، در این مرحله، ضریب اهمیت شاخص ها که

با روش مقایسه زوجی و فرایند نظرسنجی از نخبگان و متخصصان بدست آمده است؛ در تمامی شاخص ها

اعمال شده است و مبنای نهایی قضاوت در مدل قرار گرفته است.

۵- یافته های تحقیق

۱-۵- تبیین جایگاه روستاهای مورد مطالعه در فرایند چرخه حیات گردشگری پایدار

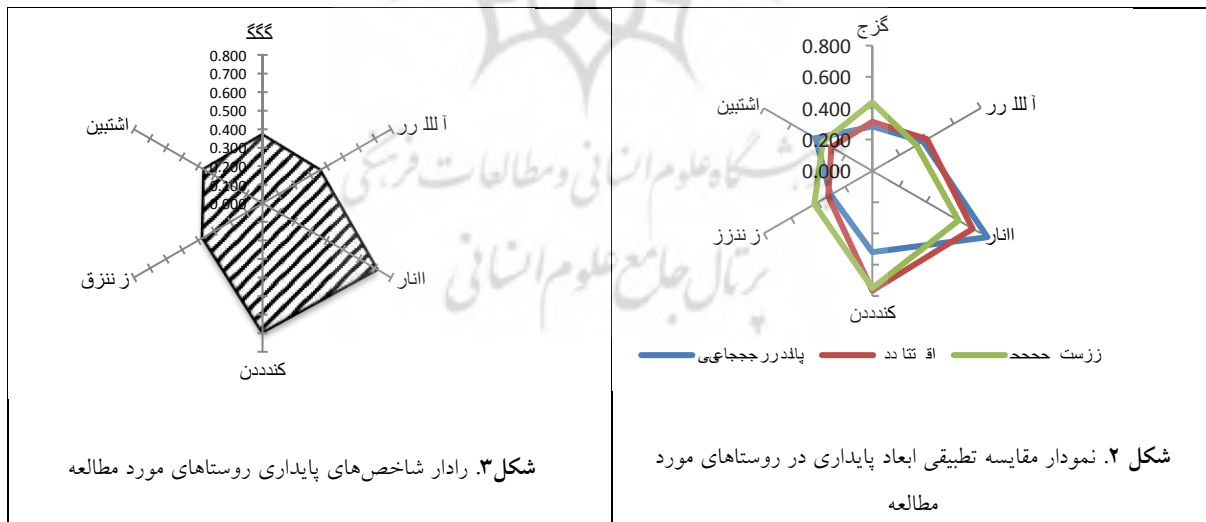
در اولین گام و به منظور تبیین و شناخت سطح پایداری مقاصد گردشگری تحقیق، با استفاده از تکنیک های موجود در مدل پرسکات آلن، سطح نسبی پایداری مقاصد گردشگری مورد ارزیابی قرار گرفته است. برای تبدیل محاسبات کمی به مقادیر کیفی از طبقات پنج گانه پرسکات آلن استفاده شده است. (جدول ۴)

ابعاد پایداری								مراحل
پایداری		زیست محیطی		اقتصادی-مالی		اجتماعی-فرهنگی		
سطح کمی	سطح کیفی	سطح کمی	سطح کیفی	سطح کمی	سطح کیفی	سطح کمی	سطح کیفی	
ضعیف	۰.۳۶۸	متوسط	۰.۴۳۷	ضعیف	۰.۳۱۳	ضعیف	۰.۲۸۴	گرج
ضعیف	۰.۳۵۸	ضعیف	۰.۳۲۶	متوسط	۰.۴۰۳	ضعیف	۰.۳۷۶	آلوار س
خوب	۰.۷۱۵	خوب	۰.۶۳۵	خوب	۰.۷۴۰	خوب	۰.۸۴۹	اونار
خوب	۰.۶۹۶	خوب	۰.۷۵۰	خوب	۰.۷۶۵	متوسط	۰.۵۲۰	کندوان
ضعیف	۰.۳۷۲	متوسط	۰.۴۲۸	ضعیف	۰.۳۲۶	ضعیف	۰.۳۰۷	زنوزق
ضعیف	۰.۳۶۳	ضعیف	۰.۳۶۶	ضعیف	۰.۳۰۲	متوسط	۰.۴۱۸	اشتبین
متوسط	۰.۴۷۹	متوسط	۰.۴۹۱	متوسط	۰.۴۷۵	متوسط	۰.۴۵۹	کل

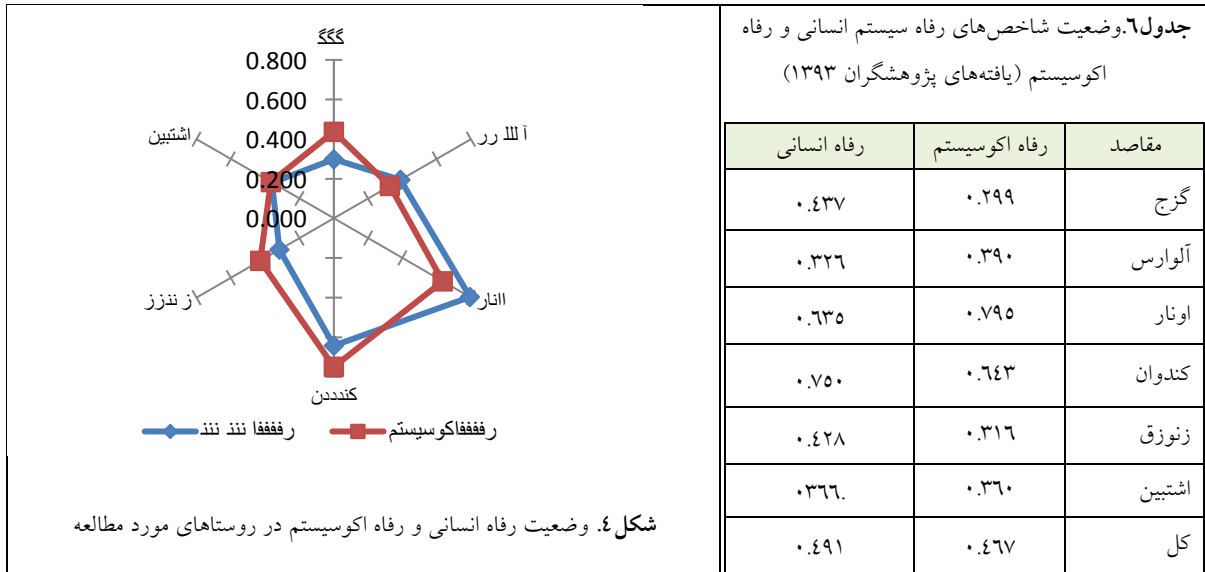
جدول ۴. طبقات پنج گانه پیشنهادی پرسکات- آلن جهت طبقه بندی سطوح پایداری (مهدوی، ۱۳۹۰)

ارزش پایداری	سطح پایداری
۰.۲-۰	کاملاً ناپایدار
۰.۴-۰.۲	پایداری ضعیف
۰.۶-۰.۴	پایداری متوسط
۰.۸-۰.۶	پایداری بالا
۱-۰.۸	کاملاً پایدار

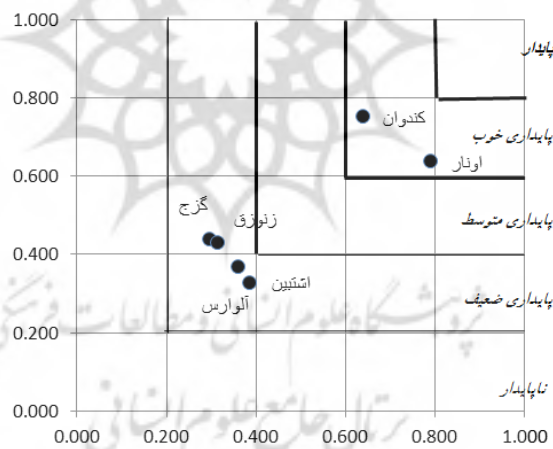
طبق نتایج به دست آمده از این مدل، روستاهای مورد مطالعه در طیف مختلفی از مراحل پایداری قرار گرفته اند. اطلاعات موجود در جداول فوق نشان از آن است که روستاهای منطقه مورد مطالعه از منظر گردشگری در سطح پایداری متوسط قرار دارند. افزون بر این فعالیت های گردشگری در روستاهای اونار و کندوان در سطح پایداری خوب قرار دارند و در روستاهای آلوارس، اشتبین، زنوزق و، گرج نیز در سطح پایداری ضعیف قرار دارند. (جدول ۵)

همچنین بررسی و مقایسه سطوح پایداری در ابعاد مختلف نشان می دهد که هر سه بعد (اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی) گردشگری در روستاهای مورد مطالعه از سطحی متوسط در پایداری برخوردار می باشند. (شکل ۱) و بر این اساس شاخص رفاه اکوسیستم و شاخص رفاه انسانی نیز در سطح متوسط جای گرفته است. (جدول ۶)

بارومتر پایداری جایگاه و سطح پایداری گردشگری را در روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد. در این مدل بر اساس چارچوب تعریف شده پرسکات آلن پایداری به پنج سطح تقسیم بندی شده که از پایداری کامل تا ناپایداری کامل را شامل می‌شود. تحلیل بارومتر پایداری روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که روستاهای اونار و کندوان با فاصله قابل توجهی از سایر روستاها در سطوح بالاتری از پایداری قرار گرفته‌اند، مطابق بررسی‌های انجام گرفته این دو روستا در سطح پایداری خوب جای گرفته‌اند، سایر روستاهای مورد مطالعه با فواصل اندک از هم در سطح پایداری ضعیف جای گرفته‌اند. (شکل ۳)

شکل ۵. بارومتر پایداری روستاهای هدف گردشگری

۲-۵- تبیین جایگاه روستاهای مورد مطالعه در فرایند چرخه حیات گردشگری پایدار

در گام دوم و با هدف تبیین جایگاه مقاصد گردشگری مورد مطالعه در چرخه حیات گردشگری و نیز شناخت نقطه تکاملی آنها، ابتدا جایگاه هر کدام از روستاها در چرخه حیات گردشگری تبیین و سپس شاخص نقطه تکاملی بررسی شده است. برای انجام این بخش از بررسی ضمن تبیین شاخص‌های گردشگری در مراحل شش‌گانه باتلر جایگاه هر کدام از روستاهای هدف گردشگری به تفکیک تبیین و مشخص شده است.

جدول ۷. ارزش شاخص های گردشگری در مراحل مختلف چرخه حیات باتلر (یافته های پژوهشگران ۱۳۹۳)

مقصد	مرحله اکتشاف	مرحله درگیر شدن	مرحله توسعه	تثبیت	رکود	تجدید حیات/افول	متوسط ارزش	جایگاه در مدل
گرج	۰.۳۳	۰.۲۷	۰.۲۰	۰.۴۸	۰.۴۱	۰.۰۰	۰.۲۸	مرحله درگیری
الوارس	۰.۲۷	۰.۴۰	۰.۵۴	۰.۲۱	۰.۴۸	۰.۰۰	۰.۳۲	درگیری
اونار	۰.۷۱	۰.۸۶	۰.۸۸	۰.۷۲	۰.۶۲	۰.۰۰	۰.۶۳	توسعه
کندوان	۰.۶۹	۰.۵۰	۰.۶۴	۰.۶۳	۰.۸۰	۰.۰۰	۰.۵۴	توسعه
زنوزق	۰.۳۳	۰.۳۳	۰.۲۲	۰.۴۵	۰.۴۲	۰.۰۰	۰.۲۹	درگیری
اشتبین	۰.۳۴	۰.۵۱	۰.۲۷	۰.۲۳	۰.۳۸	۰.۰۰	۰.۲۹	درگیری

همان‌طور که ملاحظه می‌شود مقادیر شاخصها در هر مرحله از چرخه حیات اندازه گیری و مورد ارزیابی قرار گرفته است. ارزش کمی مراحل شش‌گانه باتلر در مقاصد مورد مطالعه بویژه در مراحل تثبیت، رکود، تجدید حیات و افول در سطح پایینی قرار دارد و این نشان دهنده آنست که چرخه حیات گردشگری در این روستاها مراحل اولیه خود را طی نکرده و تکامل بسیار کمی پیدا کرده اند. برای تبدیل محاسبات کمی به مقادیر کیفی از چارچوب پیشنهادی باتلر (۱۹۸۲) استفاده شده است. (جدول ۹)

جدول ۸. وضعیت قرارگیری روستاهای مورد مطالعه در مراحل چرخه حیات (یافته‌های پژوهشگران ۱۳۹۳)				جدول ۹. وضعیت کلی محاسبه شده روستاهای مورد مطالعه در مراحل چرخه حیات (مهدوی، ۱۳۹۰)	
روستا	شاخص باتلر (BI)	جایگاه در (TLC)	امتیاز کل	وضعیت	سطح پایداری
گرج	۰.۲۸۲	درگیری	۰.۳۹۲	مرحله اکتشاف	۰.۲۵۰-۰
آلوارس	۰.۳۱۸	درگیری		مرحله مداخله و درگیری	۰.۵۰-۰.۲۶
اونار	۰.۶۳۲	توسعه		مرحله توسعه	۰.۷۵-۰.۵۱
کندوان	۰.۵۴۳	توسعه		مرحله تثبیت	۱-۰.۷۵
زنوزق	۰.۲۹۰	درگیری		مرحله رکود /افول	۱ تا (-۰.۵۰)
اشتبین	۰.۲۸۹	درگیری		تجدید حیات و احیا	۱-۰.۵۰

شکل ۶. نمودار وضعیت روستاهای مورد مطالعه در مراحل چرخه حیات گردشگری

بررسی این وضعیت نشان می‌دهد که روستاهای مورد مطالعه در فرایند چرخه حیات گردشگری در مراحل آغازین خود یعنی دوره پیش تورسیم قرار دارد. هم‌چنین تحلیل نتایج شاخص نقطه تکاملی آلن-باتلر در مقاصد مورد مطالعه بیانگر قرار گیری روستاهای مورد مطالعه در دوره تورسیم است. (جدول ۱۰)

جدول ۱۱. چارچوب مبنایی تحلیل نقطه تکاملی مدل تلفیقی آلن-باتلر				جدول ۱۰. تعیین نقطه تکاملی روستاهای مورد مطالعه		
نقطه تکاملی	امتیاز کلی	ارزش	وضعیت کلی	نقطه تکاملی	امتیاز نهایی	نام روستا
دوره توریسم	۰.۳۹۷	۰ تا ۰.۳	پیش توریسم	پیش توریسم	۰.۲۸۲	گرج
		۰.۳ تا ۰.۸	دوره توریسم	دوره توریسم	۰.۳۱۸	آلوارس
		۰.۸ تا ۱	دوره فراتوریسم	دوره توریسم	۰.۶۳۲	اونار
				دوره توریسم	۰.۵۴۳	کندوان
				پیش توریسم	۰.۲۹۰	زنوزق
				دوره پیش توریسم	۰.۲۸۹	اشتبین
				دوره توریسم	۰.۳۹۲	کل

۶- بحث و نتیجه گیری

به منظور تحول در چرخه حیات گردشگری، در مناطق روستایی مورد مطالعه ضرورت دارد، تا سیستم فراگیر و همه جانبه ای از پارامترها مدنظر قرار گرفته شود، تا از این طریق توسعه پایدار گردشگری در سطح عمیق تری مورد تجزیه و تحلیل قرار بگیرد. و با توجه به اینکه، پارادایم جدید توسعه پایدار گردشگری دارای ابعاد مختلف زیست محیطی، اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی می باشد. در این مقاله نیز سعی شده با بهره گیری از ابزارهای ارزیابی پایداری چون مدل بارومتر و مدل باتلر، به تحلیل وضعیت پایداری گردشگری در جامعه نمونه پرداخته شود. بررسی مقاصد گردشگری بر اساس چارچوب آلن- باتلر نشان می دهد که رسیدن به تکامل مستلزم تفکیک شاخص های برنامه ریزی در هر مرحله از چرخه حیات مقاصد گردشگری است. به عبارت دیگر، گام های برنامه ای و اقدامات توسعه ی قابل انجام برای ارتقاء فعالیت های گردشگری به جایگاه روستاهای مورد مطالعه در شش مرحله از مراحل مدل باتلر بستگی دارد که به همین دلیل تحلیل مقاصد گردشگر پذیر با رویکرد پیشنهادی ضروری خواهد بود و لذا در مقاله حاضر سعی شده با بهره گیری از مدل تلفیقی آلن- باتلر به تحلیل جایگاه مقاصد گردشگری مورد مطالعه در استان آذربایجان شرقی و استان اردبیل پرداخته شود. نتایج حاصله نشانگر این واقعیت است که فقدان رویکرد مشخص در مقاصد مورد مطالعه باعث شده که در مجموع روستاهای فوق الذکر تکامل زیادی در مراحل شش گانه گردشگری خویش بدست نیاورند. بر این اساس روستای اونار (با امتیاز ۰.۷۱۵) و روستای کندوان (با امتیاز ۰.۶۹۶) در مرحله توسعه در رابطه با فعالیت های گردشگری روستای اونار (با امتیاز ۰.۷۱۵) و اشتبین (با امتیاز ۰.۳۳۳) و روستاهای زنوزق (با امتیاز ۰.۳۷۲)، آلوارس (با امتیاز ۰.۳۵۸)، گرج (با امتیاز ۰.۳۶۸) نیز در مرحله درگیری و مداخله با جامعه محلی فعالیت های گردشگری قرار دارند. که تحلیل نتایج کلی نشان می دهد از منظر دوره های تکاملی نیز تمام روستاهای مورد مطالعه در دوره ی گردشگری از مراحل چرخه حیات گردشگری واقع می باشند.

نتایج بررسی شاخص رفاه اکوسیستم در روستاهای مورد مطالعه وضعیتی متوسط از پایداری را نشان می دهد که با توجه به این نتایج پیشنهاد می گردد که برای رفع موانع نسبت به بازنگری در برنامه ها و اجرایی کردن سیاست ها و اقداماتی نمود و توجه لازم در استفاده و به کارگیری اصول و راهبردها پارادایم توسعه پایدار گردشگری روستایی را در این روستاها بر اساس جایگاه مقاصد توسعه چرخه تکامل گردشگری به عمل آورد. در پایان با توجه به وضعیت محدوده مورد مطالعه موارد زیر پیشنهاد میگردد:

- ۱) ایجاد و گسترش و توزیع امکانات استراحتگاهی (سکوها، و سایبان، مراکز خدماتی بهداشتی متنوع، رستوران های متناسب با بوم هر منطقه...) و همچنین ایجاد مراکز خدماتی (...).
 - ۲) شناسایی دقیق وضعیت گردشگران مانند مدت اقامت، اهداف سفر، زمان بازدید و شناسایی نیاز گردشگران.
 - ۳) برگزاری طرح ها و همایش هایی جهت آموزش جامعه محلی و ارتقا سطح دانش عمومی مردم بومی منطقه در رابطه با مزیت های گردشگری و تبادلات فرهنگی با گردشگران.
 - ۴) اجرای طرح های مشارکتی (همایش، اردو، مسابقات، مراسمات محلی و ...) بین اداره ها و نهاد های مختلف از جمله میراث فرهنگی و گردشگری، محیط زیست، جهاد کشاورزی و ...
- مهم ترین راهبردها برای تحول در روستاهایی که مورد مطالعه قرار گرفت (سوال سوم پژوهش) به شرح جدول زیر

خواهند بود.

جدول ۱۲. راهبردهای کلی تکامل چرخه حیات گردشگری پایدار در روستاهای مورد مطالعه

ردیف	وضعیت در TALC	روستاها	راهبردهای پیشنهادی
۱	اکتشاف	-	-
۲	مداخله و درگیر شدن جامعه محلی	زنوزق آلوارس گرج اشتیین	درگیر کردن ذینفعان محلی ایجاد و توسعه زیرساخت های خدماتی، رفاهی گسترش نظام تبلیغات و اطلاع رسانی به منظور معرفی ظرفیتها و فرصت های گردشگری توسعه جاذبه های گردشگری پذیر تکمیل زیرساخت های اقامتی و تفریحی گسترش جذب سرمایه های بخش خصوصی
۳	توسعه	اونار کندوان	بکارگیری و گسترش سازوکارهای جذب سرمایه گذاران بخش خصوصی توسعه صنایع محلی و کالاهای بومی افزایش تنوع در خدمات ارائه شده به گردشگران ارتقاء سطح کیفی خدمات ارائه شده به گردشگران آموزش جامعه محلی در زمینه های مکاتیزم ها و روش های خدمات رسانی به گردشگران آموزش حفاظت محیط زیست به جامعه محلی
۴	تثبیت	-	-
۵	تجدید حیات	-	-

منابع فارسی

۱. افتخاری و همکاران. ۱۳۸۹، فرآیند بومی سازی شاخص های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران، پژوهش های روستایی، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۹، صص ۱-۴۱.
۲. افتخاری و همکاران. ۱۳۹۲، ارائه ی الگوی برنامه ریزی راهبردی توسعه ی گردشگری پایدار روستایی (مطالعه ی موردی: دهستان لواسان کوچک) پژوهش های جغرافیای انسانی، دوره ی ۴۵، شماره ی ۱، بهار ۱۳۹۲، صص ۱۴۶-۱۲۳.

۳. افته بخاری، عبدالر ضاء، مهدوی، داوود (۱۳۹۴) راهکار های توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT دهستان لواسان کوچک : فصلنامه مدرس، دوره ۱۰، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۵.
۴. انوری و همکاران، ۱۳۹۱، نقش محوری گردشگری روستایی در توسعه نواحی روستایی مطالعه موردی: روستاهای ناحیه تفتان، شهرستان خاش، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال سوم، شماره نهم و دهم، پاییز و زمستان ۹۱، صص ۸۶-۶۷.
۵. پاپلی یزدی، ح. ۱۳۸۵، گردشگری، ماهیت و مفاهیم، انتشارات سمت، تهران.
۶. پاشازاده، ا، میرزاییان، ب. ۱۳۸۹، اثرات گردشگری روستایی بر توسعه پایدار روستایی، مطالعه موردی: روستای داش دیبی شهرستان گرمی، دانشگاه تربیت معلم، تهران.
۷. حسینی، س، محمودی، ن. ۱۳۹۰، مناطق نمونه گردشگری شاخه ای پربار در توسعه صنعت گردشگری، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال سوم، شماره دهم، صص ۵۳-۳۷.
۸. دلشاد، ع. ۱۳۹۱، مدل سازی مقصد تفرجگاهی کلاردشت با استفاده از الگوی طیف توسعه تفرجگاه (ROS)، مرکز گردشگری علمی - فرهنگی دانشجویان ایران، تهران.
۹. شکور و همکاران. ۱۳۹۰، ارزیابی و سنجش چگونگی پایداری گردشگری در بهشت گمشده بوان ممسنی با استفاده از مدل ردپای اکولوژیک، فصلنامه علمی پژوهشی نگرش های نو در جغرافیای انسانی، سال سوم، شماره سوم، تابستان ۱۳۹۰، صص ۵۷.
۱۰. غازی، ا. ۱۳۷۹، نگرشی تحلیلی بر مدل تکامل فضایی در برنامه ریزی توسعه گردشگری، پاییز و زمستان ۱۳۷۹ - شماره ۲۲ و ۳۲، صص ۵۴-۴۱.
۱۱. کاظمی، م. ۱۳۹۱، تدوین و اولویت بندی استراتژی های مناسب توسعه گردشگری پایدار (مطالعه موردی: استان لرستان) فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری، پاییز ۹۱، سال هفتم شماره ۱۹، صص ۹۹ تا ۸۹.
۱۲. لومسدن، لس. ۱۳۸۰، بازاریابی گردشگری؛ ترجمه: محمدابراهیم گوهریان، چاپ اول، دفتر پژوهش های فرهنگی، ۱۳۸۰، تهران.
۱۳. مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، تهران.
۱۴. مومنی، م؛ صفری پورچافی، پ. ۱۳۹۰، برنامه ریزی راهبردی توسعه گردشگری (مطالعه موردی روستای جواهردشت شهرستان رودسر)، ماهنامه جهاد، شماره ۲۵، صص ۳۵-۱۷.
۱۵. مهدوی، د. ۱۳۹۰، ارزیابی پایداری گردشگری در روستاهای تاریخی - فرهنگی ایران با تاکید بر پارادایم توسعه گردشگری، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
۱۶. میرکتولی، ج و مصدق، ر. ۱۳۸۹، بررسی وضعیت گردشگری روستایی و نقش آن در رونق، صنایع دستی در دهستان استرآباد جنوبی شهرستان گرگان، مجله مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای، سال دوم، شماره ۷، زمستان ۱۳۸۹، صص ۱۵۴-۱۳۷.

17. **Buttler, R.W. (1980) 'the concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources', *The Canadian Geographer*, 24(1):5-12.**
18. **C. Anthony, di Benedetto. (1993) Temple University, USA David C. Bojanic University of Massachusetts, usa. *Tourism area life cycle extensions. And of Tourism Research, Vol. 20, pp. 557-570.***
19. **Choi, H.S. & Sirakaya, E., 2006, *Sustainability Indicators for Managing Ccommunity Tourism, Tourism Management, Vol. 27, PP. 1274-1289.***

20. Donald, Getz. (1992) *University of Calgary, Canada. Tourism planning and destination life cycle. Annual Tourism Research, Vol. 19, pp. 752-770.*
21. Luis, Garay. (2001) *Universitat Oberta de Catalunya, Spain. Gemma Ca`noves. Universitat Autònoma de Barcelona, Spain. Life cycles, stage and tourism history, The Catalonia (Spain) Experience . Annals of Tourism Research, Vol. 38, No. 2, pp. 651-671.*
22. Rattanasuwongchai, N., (1998) *Rural Tourism - the Impact on Rural Communities II. Thailand, Food & Fertilizer Technology Center, PP. 2.*
23. Schmoll , G.A. (1977) . *Tourism Promotion , IUOTO , Geneva.*

